

III.

SARCOFAGII DE PIATRĂ.

ată o categorie de monumente antice, cărora li s'a dat până acum prea puțină atențiune, deși, atât prin numărul lor însemnat, cât și prin forma lor curioasă și unori prin arta cu care sunt lucrate, ar fi putut deștepta interesul arheologilor noștri. Comparativ cu alte regiuni ale țării, Dobrogea a furnizat cel mai mare număr de sarcofagii de piatră; tot de aci sunt și exemplarele cele mai frumoase ca execuțiune artistică. Cum însă sarcofagiile dobrogene sunt identice ca formă cu cele ce s'au găsit în restul țării și cum de altă parte toate par a fi din acelaș timp, studiul de față le va cuprinde și pe unele și pe cealalte.

Literatura noastră arheologică conține foarte puține date cu privire la sarcofagiile de piatră găsite pe teritoriul României și în special asupra celor dobrogene. Cea mai veche și totodată cea mai completă informațiune este descrierea făcută de colonelul Wladimir de Blaremburg, în revista «Muzeul Național» din 1856, despre un sarcofag găsit la Antina (lângă Reșca, vechea Romala, județul Romanați) de către marele antichității de pe atunci, banul Mihalache Ghica ¹⁾. O nouă informațiune nu avem decât tocmai la 1870, când V. A. Urechia publică o notiță despre alte două sarcofagii găsite tot acolo ²⁾. În serie-

rile lui Odobesca nu se tratează nicăiri mai pe larg despre acest fel de monumente; marele nostru arheolog s'a mulțumit numai să reproducă articolele lui Blaremburg și Urechia, amintind într'o notă și despre niște sarcofagii cu sculptari găsite la Galați ³⁾. La rândul său Tocilescu, dacă are meritul de a fi colecționat pentru Muzeul de Antichități din București câteva din sarcofagiile cele mai interesante, ce s'au găsit atât în Dobrogea cât și în restul țării, a publicat numai un studiu asupra unuia cu sculptari și o inscripție de pe un altul de proveniență din Constanța ⁴⁾.

De altă parte până acum s'a pus un prea neînsemnat interes pentru colecționarea și conservarea acestor monumente. Afară de cele nouă exemplare păstrate în Muzeul de Antichități din București — deși nu în condițiunile cele mai bune, căci tocmai sarcofagiile cu sculptari sunt expuse afară în grădină — o parte stau și astăzi aruncate prin curțile prefecturilor și primăriilor, prin grădini și locuri virane, iar multe au fost distruse de locuitori, cari le-au întrebuințat ca material de construcție sau ca jghia-buri de cișmele. De asemenea pentru cele mai multe sarcofagii, nu avem nici un fel de informațiuni, cu privire la conținutul lor de odinioară și la împrejurările în cari ele au fost găsite.

În astfel de condițiuni, de sigur, nu se

poate scrie un studiu complet asupra acestor monumente. Dacă cu toate acestea public studiu de față, în care vechile informații sunt puse în legătură cu observațiile personale ce am făcut asupra celor mai multe din sarcofagiile existente, scopul meu este în primul rând să atrag atenția asupra valorii lor istorice și artistice, în credința că cel puțin de acum înainte li se va acorda de cunoscător întreg interesul pe care îl merită.

* * *

Toate sarcofagiile de piatră găsite până acum în Dobrogea, ca și cele din restul țării, sunt de formă dreptunghiulară. Ele se compun din două părți: o cutie lungăreață, scobită într'un singur bloc de piatră și un capac în formă de coperiș, săpat tot dintr'un singur bloc și având la fiecare colț al bazei câte o acrotură. Aceste acroturi au o formă caracteristică, ce nu se întâlnește la sarcofagiile din alte țări: ele sunt niște corpuri de forma unor sferturi de sferă, întoarse cu fețele plane în afară, iar cu cele rotunde în lăuntru.

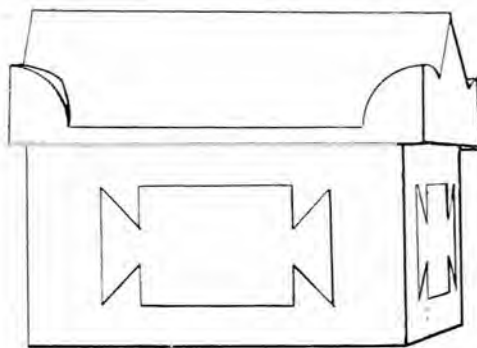
Lungimea exterioară a cutiei variază, la sarcofagiile dobrogene dela 1,30^m până la 2,35^m; lățimea exterioară dela 0,69^m până la 1,18^m; înălțimea dela 0,63^m până la 1,15^m; grosimea pereților dela 0,09^m până la 0,23^m. În restul țării avem dimensiuni și mai mari și mai mici. Astfel cutia unui sarcofag colosal, găsit la Barboși și aflător acum în Muzeul de Antichități din București, are

lungimea exterioară de 2,35^m, lățimea exterioară de 1,23^m și înălțimea de 1,16^m; dimpotrivă cutia altaia foarte mic, găsit la Reșca și păstrat în acelaș muzeu, nu are decât 0,86^m în lungime, 0,40^m în lățime și 0,38^m în înălțime. Dar și în Dobrogea se pare că s'au găsit sarcofagii colosale, căci un capac din colecțiunea Kogălniceanu, aflat la Constanța sau Mangalia și păstrat în

Muzeul din București, are lungimea de 2,70^m și lățimea de 1,53^m, de unde urmează că cutia lui trebuie să fi fost de cel puțin 2,45^m de lungă și 1,28^m de lată; deci mai mare decât a sarcofagului din Barboși ⁵⁾.

Capacele la rândul lor variază de o parte proporțional cu mărimea cutiilor, de altă parte ca înălțime. La sarcofagiile dobrogene înălțimea frontonului triunghiular merge dela 0,33^m până la 0,85^m, la celelalte dela 0,30^m până la 0,90^m. De înălțimea frontonului depinde mărimea acroturilor, căci, pentru motive de simetrie, meșterii au căutat totdeauna să păstreze o

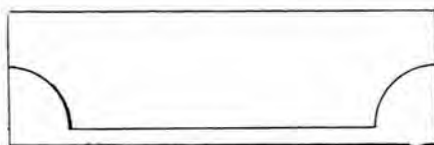
proporție între înălțimea capacului și acroturile lui. Marginele superioare ale cutiilor sunt astfel cioplite, încât capacele se îmbucă în ele; totuși pentru a se împiedica intrarea aerului se pune între ele și bazele capacelor un strat de mastic sau tencuială. La cele mai multe sarcofagii însă se mai găsește și arme de sece de fier, cari erau destinate să fixeze și mai bine capacele de cutii și să garanteze conținutul contra încercărilor de profanare. Numai când ca-

Vedere din cap

Vedere laterală

Sarcofag dobrogean: schiță și detalii.

pacul erà foarte greu — cam este d. e. la sarcofagul din Barboși — nu se mai întrebuințau și scoabe, căci greutatea lui erà o garanție suficientă contra profanării. În privința formei capacului ar mai fi de adăugat că unul, aflător în cartea prefecturii din Tulcea și găsit, după cum se spune, la Iglița, are acroterele de formă triunghiulară și ele se continuă pe întreagă lungimea lui, formând de o parte și de ceialaltă câte o streșină.

O notă caracteristică a sarcofagiilor noastre este că nici odată ornamentele sculpturale nu se află așezate pe pereții cutiei,

astfel de inscripție scrisă cu miniam (cinabru sau sulfar roșu de mercur) se găsește pe sarcofagul colosal dela Barboși și abia se mai recunoaște astăzi. În sfârșit sarcofagiile, fiind cumpărate din comerț, se putea întâmpla adeseori, ca cumpărătorul să nu aibă puțința de a mai pune să se graveze și inscripția funerară și astfel placa rămâne neîntrebuințată.

Un singur sarcofag găsit pe teritorul țării noastre are cutia ornată cu sculpturi; aceasta este framosul sarcofag cu «reprezentări bachice și scene vânătoarești», publicat și reprodus de Tocilescu în «Monu-

Sarcofag dobrogean, din colecția Kogălniceanu.

— La Muzeul de Antichități din București. —

ci totdeauna nu mai pe capac. Cutiile au cel mult, pe unul sau doi din pereții exteriori, câte o placă lungăreață, destinată a purta inscripția funerară (fig. pag. 81). Însă cercetând sarcofagiile cariau astfel de plăci, am constatat, că numai plăcile unuia singur poartă inscripții, ale tuturor celorlalte sunt fără de inscripții. Această lipsă aproape generală se poate atribui mai multor împrejurări. Uneori inscripțiile vor fi fost rase ulterior de cătră cei ce au prădat sarcofagiile și au substituit poate alte cadavre; alteori inscripția nu va fi fost gravată, ci numai scrisă și cu timpul se va fi șters. O

mente epigrafice și sculpturale» și găsit probabil la Reșca în Romanaiți ⁶⁾.

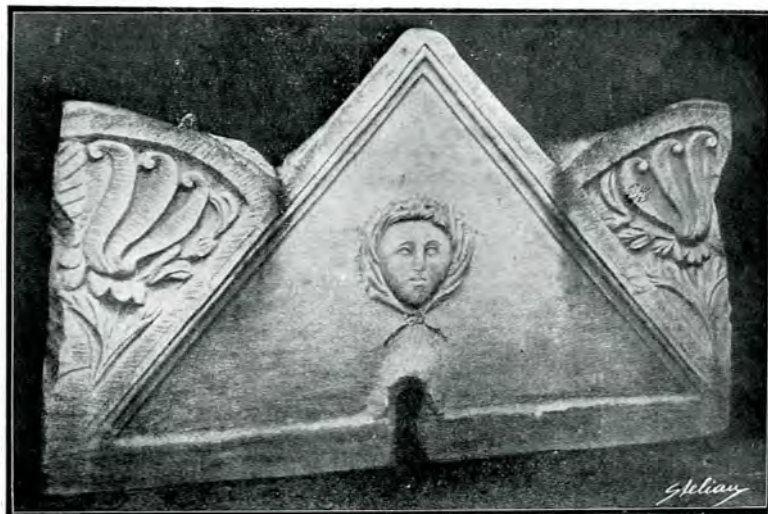
Dacă însă cutiile sarcofagiilor sunt totdeauna lipsite de podoabe, în schimb capacele au adeseori ornamente variate, sculptate în relief. Aceste sculpturi sunt distribuite parte pe fețele exterioare ale acroterelor, parte în triunghiurile frontoanelor. Poziția acroterelor este de așa fel, încât două câte două fețe exterioare de ale acroterelor opuse, formează ca niște aripi de o parte și de ceialaltă a fiecărui fronton și a fiecărui rampant. Astfel fiecare fronton cu cele două aripi ale sale și fiecare ram-

pant cu aripele sale constituie câte un grup a parte, care se ornează în mod deosebit.

Ornamentele de pe aripele frontoanelor sunt totdeauna mai simple și constau din flori sau figuri geometrice. Sculpturile din trianghiurile frontoanelor reprezintă un

ambele frontoane cu aripele lor și aripele unui rampant.

Dintre sarcofagiile dobrogene cari au ornamente sculpturale, cel mai simplu este cel aflător actualmente în mijlocul grădinei Muzeului de Antichități din București 7).

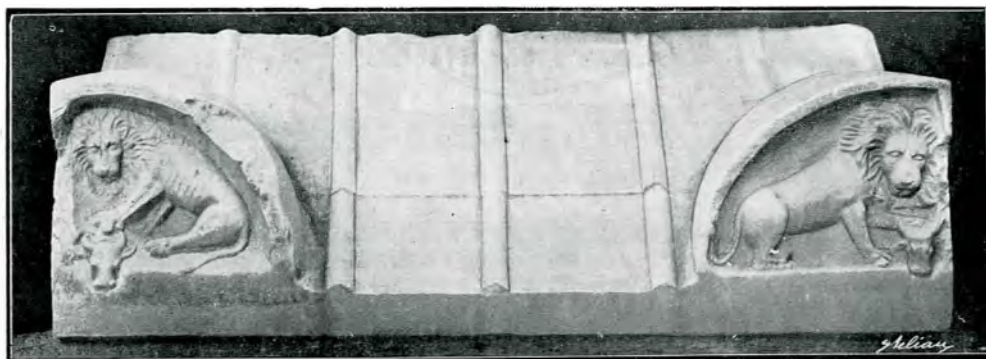

Capac de sarcofağ găsit la Constanța (fronton).

— La Muzeul de Antichități din București. —

cap de medusă, un călăreț sau un animal; cele de pe aripele rampantelor înfățișează genii sau mici scene. Este de notat însă că sarcofagiile noastre, ca de altfel și cele din alte țări, nu au niciodată ornamente pe

Face parte din colecțiunea Kogălniceana și are sculptat câte un geniu pe fiecare aripă a unui rampant. Geniile sunt reprezentați dormind, cu capetele îndreptate în afară, având o mână îndoită sub cap, iar alta lă-

Capac de sarcofağ găsit la Constanța (vedere laterală).

— La Muzeul de Antichități din București. —

toate patru laturele, ci cel mult pe trei. La unele sunt ornate numai frontoanele cu aripele lor, la altele numai aripele unui rampant; la unele un fronton cu aripele sale și aripele unui rampant, la altele, în sfârșit,

sată în jos și ținând o făclie aprinsă. Ei sunt, din punct de vedere artistic, destul de bine reușiți. Pe peretele corespunzător al cutiei se află placa pentru inscripția fane-rară; se pare însă că inscripția a fost rasă.

Tot din colecțiunea Kogălniceana și de proveniență dobrogeană este și capacul colosal de marmoră, ce se găsește în aceeaș grădină, în partea dreaptă dela intrare. El este cu mult mai bogat împodobit și de o execuție cu mult mai bună. Rampantele sale sunt traversate dela vîrf spre bază de dungi drepte și paralele, cari dau impresia unui acoperiș de plăci pătrate de marmoră. Fiecare fronton are sculptat în mijloc un cap de meduză, iar pe o aripă laterală a unuia este săpată o floare de lotus stilizată; aripele celuilalt sunt fără ornament. La rîndul lor aripele unui rampant au sculptat

dintre toate cele dobrogene, este și cel mai bogat împodobit și cel mai reușit ca execuțiune artistică (fig. pag. 84). Păcat însă, că atît el cît și celelalte se deteriorează din ce în ce mai mult, din cauză că nu pot fi adăpostite într'un loc acoperit.

În restul țării sarcofagii cu ornamente sculpturali s'au găsit în număr cu mult mai mic. Eu nu am cunoștință decît despre două: unul pe care autorii Marelui dicționar geografic al României îl menționează ca găsit la Reșca și «foarte artistic lucrat»⁸⁾, iar altul aflător în grădina publică din Galați. Cel dintâi este probabil sarcofagul cu

Sarcofagul din grădina publică dela Galați.

— Fronton dela capac. —

câte un geniu în aceeaș poziție, ca și la capacul precedent, dar avînd în mînă, în loc de făclie, o coroană (fig. pag. 83).

Un alt capac, tot de marmoră și foarte asemănător cu acesta, se găsește la mijlocul grădinii amintite și corespunde probabil cutiei ce este la câțiva pași mai departe. Proveniența lui este din Constanța și are aceeaș ornamentație ca cel de mai sus, dar cu următoarele deosebiri: a) aripele ambelor frontoane au flori de lotus, așa că ambele capete de meduză sunt încadrate între două flori; b) aripele rampantei nu au sculptate genii, ci câte un leu, sfîșiind cu ghiarele câte un cap de bou. Acest capac,

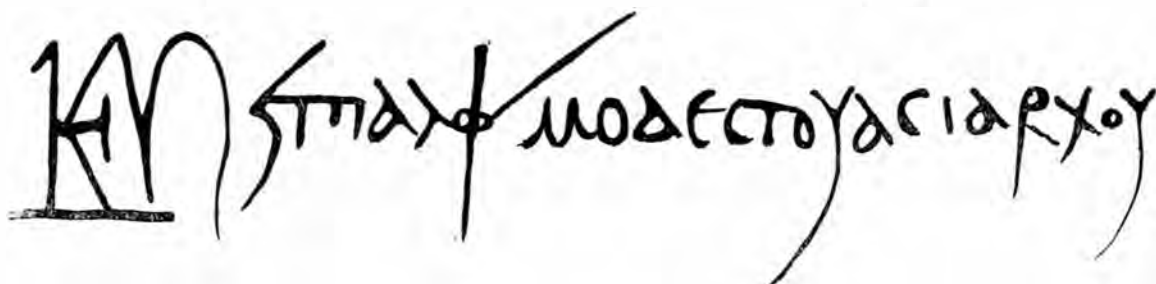
reprezentațiuni bachice și vînatorești pomenit mai sus și aflător în Muzeul de Antichități; pe cel de al doilea abia l-am putut recunoaște dintr'o grămadă de blocuri de piatră ce se află în grădina din Galați. După informațiunile luate dela un bătrîn lucrător în această grădină, sarcofagul din urmă a fost găsit înainte de 1868 în mahalaua Lozovenilor din Galați, a rămas pe urmă multă vreme aruncat într'un loc viran al primăriei și abia anul trecut a fost ridicat de acolo de către d. I. Caracățeanu, grădinarul orașului, și așezat în grădina publică. Cutia lui s'a păstrat întreagă, dar din capac, care era spart încă de cînd a fost

descoperit, n'au mai rămas decât cele două frontoane, dintre cari unaia îi lipsește o acroteră. Unul din frontoane are sculptat în centru un călăreț în atitudine războinică, aruncând cu mâna dreaptă sulita; pe acrotera ce s'a păstrat este o rozetă cu 6 franze. Celălalt fronton are în mijloc figura unui bou, cu o mică rozetă deasupra, iar pe acrotere câte o rozetă ca și cel precedent (fig. pag. 87). Sculpturile sunt foarte rău conservate, așa că nu se poate aprecia execuțiunea lor artistică.

Se știe că vechimea sarcofagiilor de piatră din Europa nu este prea mare. În Grecia n'au ajuns la modă decât abia după moartea lui Alexandru cel Mare, iar în

mane. Astfel inscripția de pe sarcofagal de la Constanța, pe care a publicat-o Tocilescu¹⁰⁾, conține numele unui negustor grec și al soției sale, dar acesta era om de afaceri (πραγματευτής) al lui Iulia Fronto. Inscriptiia inedită de pe sarcofagal colosal din Barboși, descifrată de Tocilescu, deși greacă, conține numele unui personaj roman (facsimilul de pe această pagină).

Dacă am poseda mai multe informațiuni asupra conținutului sarcofagiilor noastre, am putea preciza mai bine și origina și data lor; dar dintre sarcofagiile din Dobrogea nici unul n'a fost găsit intact, iar dintre cele găsite în restul țării numai pentru trei avem informațiuni exacte asupra conținutului. Se poate însă ușor recunoaște, că un sarcofag

ΕΠΙ ΑΔΦ(ΙΟΥ) ΜΟΔΕΣΤΟΥ ΑΚΙΑΡΧΟΥ

Inscripția de pe sarcofagal dela Bărboși.

— După decaclul făcut de răp. Prof. Gr. Tocilescu. —

Italia tocmai pe la sfârșitul republicii. Sub împărați s'au introdus și în restul imperiului roman, iar pe timpul Antoninilor obiceiul a devenit general⁹⁾. În părțile noastre au fost introduse de sigur odată cu influența romană și în special după Traian. Forma identică a celor aflate în orașele grecești după țărmul mării cu cele din așezările romane de pe Dunăre și Olt, este o primă dovadă despre aceasta. Monedele romane, ce s'au găsit în interiorul lor și cari nu sunt mai vechi de Marc Aureliu, sunt altă dovadă. Inscriptiile ce s'au păstrat, de altfel numai pe două din ele, sunt în adevăr grecești, dar numele personajilor sunt romane sau din vremea stăpânirii ro-

na cuprindeà totdeauna numai un singur cadavru, ci foarte adeseori sălășluiau într'insul rămășițețe pământești a cel puțin doi membri ai unei familii. Astfel sarcofagal negustorului din Constanța a fost destinat pentru el și soția sa; la Reșca s'au găsit într'unul «oseminte mai multe decât la un schelet»¹¹⁾ și de sigur toate sarcofagiile de dimensiuni mari erau destinate pentru cel puțin două persoane. De altă parte când găsim un sarcofag de lungime mai mică decât a unui om normal, dar tot așa de lat și de adânc ca și un sarcofag mare, suntem în drept să bănuim că mortal n'a fost așezat întins, ci cu genunchii ridicați, un obicei de altfel frecvent în vremurile vechi.

Cât privește însă modul de înmormântare în aceste sarcofagii și obiectele ce se puneau împreună cu mortul, peste tot trebuie să fi fost cam așa, cum s'a găsit în sarcofagiile dela Reșca, despre al căror conținut avem informațiuni mai complete. Iată cum descrie Blaremburg interiorul unui sarcofag de acesta:

«Trupul erà așezat în fundul mormântului pe scândari. Așternutul său erà compus din frunze de dafin, de cari erau crăci multe întregi și cele ce se aflau sub capul răposatului erau foarte bine păstrate. Părțile carnoase se făcuse țărână, dar se vedeà că tot trupul și mai ales capul a fost

pe care erau lipite frunze de aur în forma frunzelor de dafin. Frunze de acelaș metal, în forma frunzei de stejar, erau risipite alătura și se părea că sunt dintr'o a doua canună, pusă nu pe cap, ci alătura cu răposatul... În colțurile de jos ale mormântului se vedeau rămășițe de încălțăminte de piele, de o formă ce nu se puteà alege, căptușite cu caie sau cu nasturi de fier, ale căror căpățâni făceau feluri de fețe și se păreau a fi lucrare în sticlărie cu mult meșteșug. O medalie, foarte oxidată și foarte ștearsă, erà pusă la gâtul mortului. Nici o inscripție nu s'a găsit la local acela»¹²⁾.

În alte două sarcofagii de acolo, care

Sarcofagul din grădina publică dela Galați.

— Fronton dela capac. —

balsamit cu multă îngrijire. Ierburile de diferite feluri erau risipite pe unde fusese trebuință; rădăcina de iris (viorea) erà în mare cățățime. În loc de vesminte se vedeà pe unele părți ale trupului semne de o materie foarte subțire, care aluneca pe degete, când vrea cineva să o apuce și se părea că a fost coperit cadavrul dela cap până la picioare. Capul învelit într'un chip de săculeț era încins cu câteva cerculețe de lemn foarte subțiri, pe cari erau înșirate gogoloașe mici, alcătuite din frunze de ismă sau de lotus, așternute una peste alta și învelite ca o gogoloașă. În carmezișul acestor cerculețe, care se aflau așezate cu meșteșug și în simetrie, erà o legătură de piele,

însă erau prădate, s'au găsit pe lângă cadavre «fundul unui lacrimatoriu de formă ordinară», «caiele sicriului în care fusese așezat cadavrul», «câteva oase de un animal mic» și «fragmente de olărie»¹³⁾.

Din reproducerea acestor sumare notițe se poate constata că sarcofagiile de piatră sunt izvoare de cea mai mare importanță pentru cunoașterea unei părți din cultura strămoșilor noștri. Dacă mai adăugăm că modul de construcție și sculpturile acestor monumente ne pot întregi cunoștințele ce avem despre gradul de dezvoltare a artei sculpturale în țara noastră, într'o epocă anumită, ne convingem că ele au o valoare neprețuită pentru noi.

CONST. MOISIL.

NOTE.

¹⁾ „Muzee Național”, București 1836 (nr 24 din 5 Aug.). Articolul se află reprodus în întregime de *Odobescu*, *Analele Academiei Române*, seria I, vol. X (1878), I, p. 208 arm.

²⁾ Ziarul „Informațiile” (31 Dec. 1870), reprodus de *Odobescu*, *ibidem*, p. 265 arm.

³⁾ *Odobescu*, *Analele Acad. Române*, I. c., p. 268 n. 1.

⁴⁾ *Tocilescu*, *Monumente epigrafice și sculpturale*, II, p. 540 arm. *Idem*, *Inschriften aus der Dobrudscha* (*Arch. epigr. Mitteilungen*, VI, 1, 1882), p. 27.

⁵⁾ Dimensiunile sunt luate după cele 5 sarcofagii din grădina și alte 4 din sălile Muzeului de Antichități din București, cele 2 din grădina publică din Galați, cele 2 din Tulcea (cartea prefecturii și a noului local al Administrației pescărilor), 1 dela Nicalișel, cele 3 publicate de *Blaremburg* și *Urechia*. Informațiile asupra provenienței sarcofagiilor din Muzeu le dato-

resc d-lui *Teodorescu*, custode acolo, cărora îi mulțumesc și cu această ocazie.

⁶⁾ *Tocilescu*, *Mon. epigr. și sculpt.*, II, p. 540 arm. Acest sarcofag nu pare a fi fost lucrat în părțile noastre, ci probabil în Italia.

⁷⁾ Sarcofagiile din Muzeul din București nu au până acum numere de ordine; de aceea sunt nevoit să le deosebesc prin specificarea locului unde se găsesc depuse.

⁸⁾ *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, p. 92.

⁹⁾ *Forrer*, *Reallexikon d. prähist. klassisch u. frühchrist. Altertümer*, p. 678; *Sittl*, *Archäologie der Kunst*, 355.

¹⁰⁾ *Tocilescu*, *Inschriften aus der Dobrudscha*, I. c.

¹¹⁾ *Urechia*, la *Odobescu*, *Anal. Acad. Rom.*, I. c., p. 267.

¹²⁾ *Blaremburg*, la *Odobescu*, *o. c.*, p. 209.

¹³⁾ *Urechia*, I. c.